

Ewolucja międzynarodowego sądownictwa karnego

Abstract

The main aims of this paper are: to present the evolution of international criminal justice as a response to war crimes, to present its current condition, and to characterize the International Criminal Court.

Thorough analysis has been done, in particular, on the subsequent international tribunals and their normative foundations. Most of all, International Criminal Court has been carefully analyzed. Therefore, the process for its establishment, the procedure of the Statute of the International Criminal Court coming into force, as well as its essence and basic issues related to its functioning have been presented. Afterwards, the article discusses the basis for the Court's jurisdiction and its internal organization, too. The text discusses also the range of the jurisdiction of the International Criminal Court, execution of the judgments and the range of possible penalties.

At the end, there was presented a critical evaluation of the functioning of the International Criminal Court in its current form.

Streszczenie

Celem niniejszej pracy jest przedstawienie ewolucji międzynarodowego sądownictwa karnego jako reakcji na zbrodnie wojenne, a także przedstawienie jego obecnego stanu i scharakteryzowanie Międzynarodowego Trybunału Karnego.

---

¹ Autor jest absolwentem prawa na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Dogłębszej analizie poddane zostały kolejne trybunały międzynarodowe, ich charakterystyka i podstawy normatywne. Szczególny nacisk został położony na analizę Międzynarodowego Trybunału Karnego. Przedstawiony został proces jego ustanowienia, procedura wejścia w życie Statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego, a także istota i podstawowe kwestie związane z funkcjonowaniem MTK. Omówione zostały podstawy orzekania Trybunału oraz jego organizacja wewnętrzna. W niniejszym opracowaniu zaprezentowano również zakres jurysdykcji Trybunału, zagadnienie wykonywania wyroków i zakres możliwych do orzeczenia kar.

Na koniec przedstawiona została krytyczna ocena funkcjonowania Międzynarodowego Trybunału Karnego w jego obecnym kształcie.

I. Wprowadzenie

Zagadnienie odpowiedzialności karnej ma w historii prawa poczesne miejsce. Jej podwaliny możemy znaleźć już w Kodeksie Hammurabiego w postaci reguły: „oko za oko, ząb za ząb”. Właściwy, dynamiczny rozwój odpowiedzialności karnej na płaszczyźnie międzynarodowego prawa karnego² rozpoczyna się dopiero na początku XX wieku jako rezultat uchwalenia Konwencji Haskich dotyczących prawa wojny i prawa wojennego (1899, 1907³) oraz Konwencji Genewskich (1864, 1906, 1929⁴). Jest to więc stosunkowo nowa dziedzina prawa, która w swym głównym nurcie łączy przede wszystkim prawo międzynarodowe publiczne (w tym prawa człowieka), prawo karne materialne oraz prawo karne procesowe.

² Świadomy krzyżowania się zakresów pojęć „prawo międzynarodowe karne” i „prawo karne międzynarodowe” w niniejszej pracy będę posługiwał się jedynie pierwszym z nich, zakładając, że jego treść jest znaczeniowo najbardziej pojemna i odpowiada omawianej tu tematyce, a oznacza w moim rozumieniu: ogół norm regulujących pociąganie do odpowiedzialności karnej jednostki za zbrodnie międzynarodowe. Podobnie: M. Płachta, *Status i pojęcie międzynarodowego prawa karnego*, Prok.iPr. 5/2009, s.11. Por. L. Gardocki, *Prawo karne*, Warszawa 1998, s. 3; M. Królikowski, P. Wiliński, J. Izydorczyk, *Podstawy prawa karnego międzynarodowego*, Warszawa 2008, s. 25–34.

³ Konwencje Haskie z 1899 roku: o pokojowym rozstrzygnięciu sporów międzynarodowych; o zwyczajach i prawach wojny lądowej. Konwencje Haskie z dnia 18 października 1907 r.: dot. rozpoczęcia kroków nieprzyjacielskich, dot. praw i obowiązków mocarstw i osób neutralnych w razie wojny lądowej, dot. praw i zwyczajów wojny lądowej, o bombardowaniu przez morskie siły zbrojne w czasie wojny, o pewnych ograniczeniach w wykonywaniu prawa zdobycy podczas wojny morskiej.

⁴ Konwencje Genewskie: z 22 sierpnia 1864 roku dot. poprawy losu rannych na polu bitwy; z 6 lipca 1906 roku o polepszeniu losu rannych i chorych w armiach czynnych; z 27 lipca 1929 roku o traktowaniu jeńców wojennych i konwencja o polepszeniu losu rannych i chorych w armiach czynnych.

Wpływ na jej utworzenie i kształtowanie miały w przeważającej mierze ogromne tragedie ludzkie, jakimi są wojny, które powodowały konieczność pociągnięcia do odpowiedzialności osoby winne zbrodniom wojennym i zbrodniom przeciwko ludzkości. Ewolucja prawa międzynarodowego publicznego w dziejach świata przeszła długą drogę od odpowiedzialności państwa do rozszerzenia jej także jednostki. Podobną drogę przeszło sądownictwo międzynarodowe w XX wieku. Ich ewolucja to: od trybunałów, które zostały utworzone, lecz nigdy nie rozpoczęły swojej działalności – trybunały *in statu creandi* (m.in. Stały Trybunał Sprawiedliwości Międzynarodowej) do sądów powoływanych w celu jednostronnego osądzenia określonych wydarzeń przez zwycięską stronę konfliktu (Międzynarodowy Trybunał Wojskowy w Norymberdze, Międzynarodowy Trybunał Wojskowy w Tokio); od sądów powoływanych doraźnie, *ad hoc* (Międzynarodowy Trybunał Karny dla byłej Jugosławii i Międzynarodowy Trybunał Karny dla Rwandy) do stałego Trybunału (Międzynarodowy Trybunał Karny) i trybunałów mieszanych, hybrydowych (m. in. Nadzwyczajne Izby Orzekające w Kambodży, sądy w Kosowie, Specjalne Składy Sądzące ds. Poważnych Zbrodni w Timorze Wschodnim, Specjalny Trybunał dla Sierra Leone, czy Specjalny Trybunał dla Libanu)⁵. Analizując te przeobrażenia, warto zwrócić szczególną uwagę na: okoliczności powołania; podstawy normatywne powołania; skład sędziowski; strukturę organizacyjną; zakres jurysdykcji; najważniejsze cechy, zasady, postępowanie, finansowanie czy karanie w poszczególnych sądach.

Należy także już w tym momencie wyjaśnić pojęcie jurysdykcji uniwersalnej międzynarodowych trybunałów, czyli uprawnienia do wymierzania sprawiedliwości przez uprawniony podmiot prawa międzynarodowego⁶. Pojęcie to współgzystuje z dwoma innymi zasadami międzynarodowego prawa karnego, czyli z zasadą terytorialności i komplementarności. Zasada komplementarności, znana także jako zasada subsydiarności, oznacza, że Trybunał działa niejako w zastępstwie państwa w sytuacji odmowy ścigania sprawców zbrodni lub braku środków do wykonywania jurysdykcji. Była to zasada, która determinowała powoływanie trybunałów *ad hoc* i stała się jedną z podstaw działania Międzynarodowego Trybunału Karnego. Z kolei zasada terytorialności oznacza, że państwo wykonuje swą jurysdykcję na obszarze swojego terytorium państwowego. Zasadę tą artykułuje także polski Kodeks karny⁷, stanowiąc w art. 5, że ustawę karną polską stosuje się do sprawcy, który popełnił czyn zabroniony na terytorium Polski, jak również na polskim statku wodnym lub powietrznym, chyba że umowa międzynarodo-

⁵ Podział przyjęty w dziele: M. Królikowski, P. Wiliński, J. Izydorczyk, *Podstawy...*, s. 50–51 aprobowany także przez Michała Płachtę, por. M. Płachta, *Status...*, s. 8.

⁶ M. Królikowski, P. Wiliński, J. Izydorczyk, *Podstawy...*, s. 244.

⁷ Dz.U. 1997 nr 88, poz. 553 z późn. zm.

wa, której Rzeczpospolita Polska jest stroną, stanowi inaczej. Stosowanie polskiej ustawy karnej oznacza w tym wypadku „stosowanie norm sankcjonujących prawa karnego, a także wynikających z przepisów prawa karnego norm sankcjonowanych”⁸. W odniesieniu do głównego pola badawczego niniejszej pracy – Międzynarodowego Trybunału Karnego – w literaturze można znaleźć stwierdzenie, że: „W wyniku kompromisu osiągnięto rozwiązanie równoważące w miarę możliwości koncepcje uniwersalnej jurysdykcji z przesłankami wynikającymi z zasady obywatelstwa i terytorialności”⁹.

Sądownictwo międzynarodowe bardzo często pozostaje w konflikcie z zasadą suwerenności państwowej i zasadą terytorialności. Wprawdzie państwa starają się działać na rzecz dobra ogółu, dążąc do pełnej realizacji zasady sprawiedliwości społecznej i zasady trafnej reakcji karnej na arenie międzynarodowej, lecz to właśnie potencjalne pozbywanie się swych suwerennych kompetencji państwowych było głównym argumentem antagonistów powołania MTK w jego obecnym kształcie¹⁰. Przewodniczący Senackiej Komisji Spraw Zagranicznych Kongresu USA podczas jednego ze swych wystąpień stwierdził, że:

Traktat Rzymski zapewnia objęcie Amerykanów jurysdykcją MTK, mimo iż USA nie podpisały układu ani go nie ratyfikowały. Innymi słowy, zabiera on suwerenność Amerykanów bez ich zgody. Jak narody świata mogą sobie wyobrazić, że Amerykanie będą stać z boku i przyglądać się, jak następuje takie zagarnięcie władzy¹¹.

Słowa te dobitnie pokazują nastroje, jakie panowały przy okazji opracowywania zakresu jurysdykcji MTK i jakie emocje wywoływała ta kwestia w poszczególnych krajach.

Na koniec ustaleń wstępnych chciałbym zaznaczyć, że przedmiotem szczegółowej analizy tego artykułu, w odróżnieniu do sposobu organizacji, nie jest kwestia modelu postępowania przed MTK. Jest to temat zbyt obszerny, który ponadto znalazł już swe dokładne omówienie w literaturze przedmiotu.

⁸ A. Zoll, W. Wróbel, *Polskie prawo karne. Część ogólna*, Kraków 2010, s. 141.

⁹ H. Kuczyńska, *Postępowanie przed Międzynarodowym Trybunałem Karnym*, „Studia Iuridica 2004”, nr 43, s. 55. Autorka powołuje się na poglądy zawarte w pracy: H.-P. Kaul, *Preconditions to the Exercise of Jurisdiction* [w:] *The Rome Statute of the International Criminal Court. A Commentary*, A. Cassese (red.), Oxford 2002, s. 587.

¹⁰ Por. M. Płachta, *Prawo i wymiar sprawiedliwości za granicą: Stany Zjednoczone wobec Międzynarodowego Trybunału Karnego*, PS 2002, nr 9, s. 105.

¹¹ M. Płachta, *Międzynarodowy Trybunał Karny*, Warszawa 2004, s. 1156 [cyt.za:] M. Rams, *Dopuszczalność wykonywania jurysdykcji przez MTK*, Portal Spraw Zagranicznych, 20.10.2007, <http://www.psz.pl/tekst-6394/Michal-Rams-Dopuszczalnosa-wykonywania-jurysdykcji-przez-MTK>, dostęp: 29.08.2014.

II. Międzynarodowy Trybunał Wojskowy w Norymberdze

Pierwszą instytucją utworzoną do ustalenia indywidualnej odpowiedzialności prawno-karnej jednostek w związku z najpoważniejszymi zbrodniami popełnionymi na arenie międzynarodowej w trakcie II Wojny Światowej był Międzynarodowy Trybunał Wojskowy utworzony w Norymberdze (MTWN). Powołany został decyzją Stanów Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii, Francji i Związku Radzieckiego, zatwierdzoną następnie przez pozostałych członków zwycięskiej koalicji antyhitlerowskiej (19 państw). Podstawami działania Trybunału były wspomniane Konwencje Haskie oraz Genewskie. W trakcie trwającego od 20 listopada 1945 roku do 1 października 1946 roku procesu osądzono w sumie 22 osoby (wymierzono 12 kar śmierci przez powieszenie, 3 osoby skazano na dożywotnie pozbawienie wolności, dwie na 20 lat więzienia, jedną na 15 lat więzienia, jedną na 10 lat więzienia)¹².

Największym wkładem MTWN w rozwój międzynarodowego prawa karnego było określenie podstawowych pojęć, instytucji (m. in. indywidualna odpowiedzialność za zbrodnie) i zasad będących później podstawą funkcjonowania kolejnych Trybunałów. Zasady te zostały sformułowane przez Komisję Praw Człowieka ONZ i zostały przyjęte w Statucie Trybunału Norymberskiego oraz w wyroku tego Trybunału; powszechnie znane są jako „Zasady Norymberskie”. W ten sposób została m.in. zdefiniowana zasada odpowiedzialności za zbrodnie prawa międzynarodowego: „Zasada I. Każda osoba dopuszczająca się czynu, który stanowi zbrodnię w rozumieniu prawa międzynarodowego, jest zań odpowiedzialna i podlega karze”, zasada wyłączająca podwójną karalność w stosunku do odpowiedzialności na podstawie prawa międzynarodowego: „Zasada II. Okoliczność, że czyn stanowiący zbrodnię w rozumieniu prawa międzynarodowego, nie jest karalny w myśl prawa krajowego, nie zwalnia osoby, która czyn popełniła, od odpowiedzialności na podstawie prawa międzynarodowego”, a także zostały wyróżnione i zdefiniowane trzy kategorie zbrodni w prawie międzynarodowym: zbrodnie przeciwko pokojowi:

Zasada VI. A. 1. Planowanie, przygotowywanie, wszczęcie, lub prowadzenie wojny napastniczej lub wojny, będącej pogwałceniem traktatów międzynarodowych, umów lub gwarancji. 2. Uczestnictwo we wspólnym planie lub zмовie dla dokonania któregokolwiek z powyższych czynów,

¹² Wyrok Międzynarodowego Trybunału Wojskowego w sprawach głównych niemieckich przestępców wojennych, ogłoszony w Norymberdze dnia 30 września i 1 października 1946 r. [w:] M. Królikowski, P. Wiliński, J. Izydorczyk, M. Znojek, *Prawo karne międzynarodowe. Wybór źródeł*, Warszawa 2010, s. 98–99.

zbrodnie wojenne:

Zasada VI. B. Pogwałcenie praw i zwyczajów wojennych; pogwałcenia te rozumie się przede wszystkim lecz nie wyłącznie: morderstwo, dręczenie lub wywiezienie do pracy przymusowej lub w jakimkolwiek innym celu ludności cywilnej z okupowanego terytorium lub na jego terenie na inne miejsce, mord lub dręczenie jeńców wojennych albo osób na morzu, zabijanie zakładników, rabunek własności publicznej lub prywatnej, rozmyślne i bezcelowe burzenie miast i wsi lub ich niszczenie nieusprawiedliwione wojskową koniecznością

oraz zbrodnie przeciwko ludzkości:

Zasada VI C. Morderstwo, eksterminacja, niewolnicze ujarzmienie, wywiezienie i inne nieludzkie czyny popełnione w stosunku do ludności cywilnej oraz prześladowania z przyczyn politycznych, rasowych lub religijnych w wykonaniu zbrodni przeciwko pokojowi lub jakiegokolwiek zbrodni wojennej¹³.

O ogromnym wkładzie orzecznictwa MTWN i praw ustanowionych przy okazji jego erygowania oraz w trakcie funkcjonowania świadczy fakt, że do momentu utworzenia Międzynarodowych Trybunałów Karnych dla krajów byłej Jugosławii (1993) i Rwandy (1994) tzw. „prawo norymberskie” było najważniejszym źródłem międzynarodowego prawa karnego¹⁴.

III. Międzynarodowy Trybunał Wojskowy dla Dalekiego Wschodu w Tokio

Drugim Trybunałem powołanym *ad hoc* do osądzenia sprawców najpoważniejszych zbrodni dokonanych podczas II Wojny Światowej był Międzynarodowy Trybunał Wojskowy dla Dalekiego Wschodu z siedzibą w Tokio (MTWT). Został powołany decyzją głównodowodzącego armii amerykańskiej na Dalekim Wschodzie, generała Douglasa McArthura, 19 stycznia 1946 roku, a jego pierwsze posiedzenie odbyło się 29 kwietnia 1946 roku. Trybunał został ustanowiony w celu wykonania porozumień z Deklaracji w Kairze (27.11.1943), Deklaracji Poczdamskiej (26.07.1945), Aktu kapitulacji Japonii (2.09.1945) i Konferencji Moskiewskiej (27.12.1945). Jego kształt i metody działania zostały określone przez Podkomisję do spraw Dalekiego Wschodu w Chung-Kinie, w skład

¹³ Tekst Zasad: *Ibidem*, s. 347.

¹⁴ M. Rogacka-Rzewnicka, *Prawo międzynarodowe karne: rozwój i perspektywy sądownictwa międzynarodowego w sprawach karnych*, *Studia Iuridica* 2003, nr 41, s. 219.

której to Komisji wchodziłi przedstawiciele Australii, Chin, Francji, Holandii, Kanady, Nowej Zelandii, USA, Wielkiej Brytanii, ZSRR.

Autorzy Statutu Trybunału powoływali się, podobnie jak autorzy Statutu Międzynarodowego Trybunału Wojennego w Norymberdze, na Konferencje haskie i genewskie. Trybunał urzędował w dawnej siedzibie Japońskiego Ministerstwa Wojny w Tokio; składał się z 11 sędziów, a decyzje były podejmowane większością głosów (w przypadku równej liczby głosów rozstrzygał głos Sędziego Przewodniczącego). Statut Trybunału wyróżniał trzy rodzaje (klasy) zbrodni (art. 5 Statutu MTWT¹⁵): zbrodnie przeciwko pokojowi (Klasa A), zbrodnie wojenne (Klasa B) oraz zbrodnie przeciwko ludzkości (Klasa C); klasy te zostały zaczerpnięte wprost z tzw. „Zasad Norymberskich”. W trakcie prac Trybunału 28 osób, najwyższych dowódców, oskarżono o zbrodnie przeciwko pokojowi, a oprócz tego około 5700 Japończyków oskarżono o zbrodnie wojenne i zbrodnie przeciwko ludzkości. Cesarz Hirohito i rodzina królewska nie zostali jednak osądzeni, gdyż gen. Douglas McArthur i Prezydent Stanów Zjednoczonych Harry Truman chcieli wykorzystać autorytet cesarza dla zyskania poparcia dla swoich reform w Japonii. Ze względu na zniszczenie pod koniec działań wojennych przez Japońskich oficerów wszelkiej dokumentacji i rozkazów w formie pisemnej, Statut MTWT miał zaniżony standard dowodowy i „dopuszczał każdy dowód mogący mieć wartość dowodową” i „nie był związany żadnymi technicznymi regułami dowodowymi” (Artykuł 13 (a) Statutu MTWT).

Główną zasługą obydwu powyżej omówionych Trybunałów było wprowadzenie zasady indywidualnej odpowiedzialności karnej.

IV. Międzynarodowy Trybunał Karny dla byłej Jugosławii

Międzynarodowy Trybunał Karny dla byłej Jugosławii (MTKJ) został utworzony jako odpowiedź społeczności międzynarodowej na walki etniczne, które rozpoczęły się na terenie byłej Jugosławii w 1991 roku. Trybunał Jugosłowiański został erygowany już w 1993 roku, jeszcze w okresie trwania walk, aby osądzić zbrodniarzy winnych masowych mordów tamtejszej ludności. Trybunał został powołany rezolucjami Rady Bezpieczeństwa Organizacji Narodów Zjednoczonych numer 808 (luty 1993) i numer 827 (maj 1993). Trybunał składa się z 16 stałych sędziów (powoływanych na 4 lata z możliwością reelekcji) i z sędziów *ad litem*. Siedzibą Trybunału jest Haga w Holandii. Organami Trybunału są

¹⁵ Źródło: <http://web.archive.org/web/19990222030537/http://www.yale.edu/lawweb/avalon/imtfech.htm> (The Avalon Project at the Yale Law School), dostęp: 29.08.2014, tłumaczenie własne.

ponadto Prokurator Trybunału oraz Sekretariat. Do jurysdykcji MTKJ należy sądenie oskarzonych o zbrodnie przeciwko ludzkości oraz ludobójstwo.

Statut Trybunału oparty został o prawa i obyczaje wojenne oraz Konwencję Genewskie o ochronie ofiar wojny z 1949 roku¹⁶. Trybunał często opiera swe orzeczenia na IV Konwencji Haskiej o zasadach wojny lądowej (1907), Statucie Międzynarodowego Trybunału Wojskowego (1945), Konwencji o karaniu zbrodni ludobójstwa (1948), Konwencji Genewskich o ochronie ofiar wojny (1949). Skazani w procesie przed MTKJ odbywają swe kary w sądach w całej Europie na mocy umów międzynarodowych podpisywanych przez państwa ONZ. Polska jest jednym z takich krajów (Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Organizacją Narodów Zjednoczonych o wykonywaniu wyroków Międzynarodowego Trybunału Karnego dla byłej Jugosławii sporządzona w Hadze dnia 18 września 2008 roku¹⁷). Obecnie (sierpień 2014) tylko jeden ze skazanych przez Trybunał odbywa karę w naszym kraju.

V. Międzynarodowy Trybunał Karny dla Rwandy

W 1994 roku mocą rezolucji Organizacji Narodów Zjednoczonych numer 955 powołany został Międzynarodowy Trybunał Karny dla Rwandy z główną siedzibą w Arushy (Tanzania). Zakresem temporalnym objął on czyny popełnione od 1 stycznia 1994 roku do 31 grudnia 1994 roku zarówno przez członków plemienia Hutu, jak i Tutsi. W skład Trybunału wchodzi 14 sędziów powoływanych na czteroletnią kadencję przez Zgromadzenie Ogólne ONZ spośród osób zaproponowanych przez Radę Bezpieczeństwa ONZ. Organami Trybunału są: Izby, Izba Apelacyjna, Urząd Prokuratora (Biuro Prokuratora) oraz Rejestr. Trybunał ma na celu ukaranie osób winnych: zbrodni ludobójstwa, zbrodni przeciw ludzkości i pogwałcenia art. 3 Konwencji genewskich o ochronie ofiar wojny z 1949 roku i II protokołu fakultatywnego do nich. Zakresem jurysdykcji Trybunał obejmuje zbrodnie popełnione na terytorium Rwandy, a także czyny popełnione przez obywateli Rwandy na terytorium państw sąsiednich w 1994 roku.

Ocena trybunałów *ad hoc* przeprowadzona z perspektywy czasu ich powstania skłania do następującej refleksji: dobrze się stało, że trybunały te powstały. Nie tylko były

¹⁶ Konwencje Genewskie z dnia 12 sierpnia 1949 r.: o ochronie osób cywilnych podczas wojny; o traktowaniu jeńców wojennych; o polepszeniu losu rannych, chorych i rozbitków sił zbrojnych na morzu; o polepszeniu losu rannych i chorych w armiach czynnych. Akt końcowy Genewskiej Konferencji Dyplomatycznej; Rezolucje Genewskiej Konferencji Dyplomatycznej.

¹⁷ Dz.U. 2009 nr 137, poz. 1123.

ważnym etapem w ewolucji sądownictwa karnego, lecz przede wszystkim spełniły swą historyczną rolę: osądziły osoby, dla których osądzenia większość z nich powstała. Jednak gdy spojrzymy z szerszej perspektywy, uwzględniając Międzynarodowy Trybunał Karny, trudno oprzeć się wrażeniu, że trybunały *ad hoc* były dalece niedoskonałe. Jednakże fakt, że trybunały te stanowiły poważny wkład w międzynarodowe sądownictwo karne, przesądza o ich pozytywnej ocenie.

VI. Międzynarodowy Trybunał Karny

W 1994 roku Komisja Prawa Międzynarodowego Organizacji Narodów Zjednoczonych zaproponowała utworzenie Międzynarodowego Trybunału Karnego (MTK) – stałego, międzynarodowego sądu karnego. Ostatecznie, po długich pracach przygotowawczych i konsultacjach, w łonie ONZ zwołano Konferencję Dyplomatyczną Pełnomocników rządów w sprawie utworzenia MTK. 17 lipca 1998 w Rzymie uchwalono Statut MTK (Statut), zwany potocznie Statutem Rzymskim. Międzynarodowa prasa określała to wydarzenie jako położenie kamienia węgielnego pod światowe ustawodawstwo¹⁸. Za jego przyjęciem głosowało 120 państw, 7 było przeciw (w tym USA, Izrael, Chiny), a 21 państw wstrzymało się od głosu. Zgodnie z procesem ratyfikacyjnym Statut wszedł w życie 1 lipca 2002 roku (czyli zgodnie z art. 126 Statutu: „pierwszego dnia miesiąca po upływie sześćdziesięciu dni od dnia złożenia Sekretarzowi Generalnemu Organizacji Narodów Zjednoczonych sześćdziesiątego dokumentu ratyfikacji, przyjęcia, zatwierdzenia lub przystąpienia”¹⁹); wtedy też Trybunał formalnie rozpoczął swoją działalność. 11 marca 2003 roku odbyło się inauguracyjne posiedzenie Trybunału. Statut został podpisany przez Polskę 9 kwietnia 1999 roku stosownie do procedury określonej w art. 89 Konstytucji RP²⁰. Ustawa wyrażająca zgodę na ratyfikację umowy międzynarodowej została uchwalona przez Sejm 5 lipca, a przez Senat 2 sierpnia 2001 roku²¹. Ratyfikacja nastąpiła 23 listopada 2001 roku²².

¹⁸ Deutsche Welle, *10 lat Statutu Rzymskiego*, <http://www.dw.de/10-lat-statutu-rzymskiego/a-3491771>, 29.08.2014.

¹⁹ Rzymski Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego sporządzony w Rzymie dnia 17 lipca 1998 r., Dz.U. 2003 nr 78, poz. 708.

²⁰ Dz.U. 1997 nr 78, poz. 483, z późn. zm.

²¹ M. Kaźmierczak, *Aresztowanie i dostarczenie osoby Międzynarodowemu Trybunałowi Karnemu – ekstradycja? Problem nowelizacji Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej w związku z ratyfikacją Statutu rzymskiego MTK* [w:] *Prace z nauk penalnych oraz prawa międzynarodowego i europejskiego*, M. Sadowski, P. Szymiec (red.), Wrocław 2010, s. 204.

²² Strona internetowa Międzynarodowego Trybunału Karnego, http://www.icc-cpi.int/en_menus/asp/states%20parties/eastern%20european%20states/Pages/poland.aspx, 29.08.2014.

Międzynarodowy Trybunał Karny wyróżnia szereg cech charakterystycznych występujących łącznie jedynie w tym organie sądowym. Główną cechą Trybunału jest jego komplementarność (subsidiarność) jurysdykcji w stosunku do jurysdykcji krajowej danego państwa (art. 1 Statutu), co oznacza, że dana osoba może być sądzona przez MTK tylko w sytuacji, gdy uprzednio nie będzie już osądzona przez właściwy sąd krajowy. Sytuacja taka może nastąpić, gdy państwo albo nie jest zainteresowane ściganiem danej osoby, albo nie jest w stanie poprawnie przeprowadzić postępowania i jej osądzić. Kolejną cechą MTK, szczególnie widoczną na tle wyżej wspomnianych Trybunałów, jest stałość (permanentność) jurysdykcji. Oznacza to, że Trybunał od dnia jego ustanowienia działa nieprzerwanie i nie jest utworzony w celu osądzenia określonego zdarzenia, czynów w historii, lecz do osądzania określonych kategorii spraw i czynów, jak odpowiednio w przypadku krajowego sądownictwa powszechnego. Nerozerwalnie z tym związana jest kolejna cecha jurysdykcji Trybunału: nieretroaktywność. Trybunał orzeka tylko w stosunku do czynów, które miały miejsce po wejściu w życie Statutu Rzymskiego (art. 11 ust. 1 i art. 24), czyli po 1 lipca 2002 roku. Trybunał jest organem niezależnym w stosunku do ONZ (stosunki oparte na zasadzie autonomii organizacyjnej reguluje umowa między MTK a ONZ – art. 2) i posiada osobowość prawno-międzynarodową (art. 4). Trybunał jest właściwy w sprawach zbrodni międzynarodowych popełnionych przez osoby fizyczne (art. 25 ust. 1) i nie jest właściwy ani w sprawach odpowiedzialności osób prawnych, ani odpowiedzialności państw (art. 25 ust. 4). Ostatnią ważną cechą, która różnicuje MTK w stosunku do innych organów sądowych, jest brak aparatu przymusu – jego funkcjonowanie w tej materii opiera się na zasadzie współpracy z Państwami-Stronami Statutu MTK.

Podstawą orzekania Trybunału jest według art. 21 Statutu MTK w pierwszej kolejności sam Statut, Elementy Definicji Zbrodni oraz Reguły Procesowe i Dowodowe, w drugiej kolejności ogólne zasady prawa międzynarodowego, a w trzeciej kolejności ogólne zasady wyinterpretowane z porządków krajowych. Elementy Definicji Zbrodni oraz Reguły Procesowe i Dowodowe nie są ani integralną częścią Statutu, ani umową międzynarodową, a jedynie Uchwałą umawiających się Państw-Stron Statutu przyjętą przez Zgromadzenie Państw-Stron. Oba akty mogą być zmieniane na wniosek Prokuratora i każdego z Państw-Stron bezwzględną większością sędziów. Reguły Procesowe i Dowodowe stanowią uszczegółowienie Statutu w zakresie postępowania przed MTK; można nawet pokusić się o stwierdzenie, że między Statutem a Regułami zachodzi relacja podobna do tej, jaka istnieje między prawem karnym materialnym a prawem karnym procesowym²³.

²³ Por. M. Płachta, *Kodeks postępowania Międzynarodowego Trybunału Karnego*, Studia Europejskie 1999, nr 4, s. 87.

Reguły były wzorowane na podobnych regulacjach dotyczących dwóch Trybunałów powojennych i korzystały z ich doświadczenia oraz orzecznictwa²⁴.

Uregulowana w Statucie i w Regułach procedura postępowania (prowadzenie postępowania przygotowawczego, rozprawy, kontroli odwoławczej orzeczeń, a także gwarancje procesowe dla oskarżonych, świadków i poszkodowanych) stanowi połączenie rozwiązań systemu kontynentalnego państw prawa stanowionego i anglosaskiego systemu precedensowego (*common law*)²⁵, z przewagą tego pierwszego²⁶. Statut MTK nie jest w całości stosowany bezpośrednio i nie może samodzielnie stanowić podstawy do pociągnięcia do odpowiedzialności danej osoby. Jednakże większość jego przepisów ma charakter samowykonalny. Na gruncie polskiego porządku prawnego normy Statutu implementuje w głównej mierze wprowadzony w 2004 roku Rozdział 66e (obecna nazwa) Kodeksu postępowania karnego²⁷, a także jego kolejne nowelizacje. Ponadto Statut ma charakter samowykonalny, a jest to przy tym akt mający w Polsce pierwszeństwo przed ustawą krajową (art. 91 Konstytucji), zatem muszą one być stosowane wprost, zaś normy rozdz. 66a realizują tylko wymogi art. 88 Statutu dla ułatwienia współpracy z MTK²⁸.

Zgodnie z art. 34 Statutu organami Trybunału są: Prezydium, Wydział Odwoławczy, Wydział Orzekający i Wydział Przygotowawczy, Urząd Prokuratora oraz Sekretariat. Doświadczenia przewlekłości postępowania w fazie przedprocesowej Trybunałów *ad hoc* skłoniło do utworzenia trzech odrębnych Wydziałów (Izb) odpowiadających poszczególnym stadiom procesu²⁹.

Trybunał składa się z 18 sędziów (art. 36 ust. 1) wybieranych na okres 9 lat bez możliwości reelekcji, chyba że zostali powołani na wakujące stanowisko sędziego albo na okres 3 lat przy ustanowieniu Trybunału (art. 36 ust. 9(a)). Co 3 lata następuje zmiana 1/3 składu sędziowskiego (art. 36 ust. 9(b)). Wyboru sędziów dokonują Państwa-Strony, biorąc pod uwagę podział geograficzny, sprawiedliwą reprezentację obu płci oraz reprezentacje głównych systemów prawnych świata (art. 36 ust. 8(a)). Statut wymaga od potencjalnych sędziów wysokiego poziomu moralnego, bezstronności, uczciwości i kwalifikacji wymaganych w ich Państwach ojczystych do sprawowania najwyższych stanowisk sę-

²⁴ *Ibidem*, s. 85.

²⁵ M. Kaźmierczak, *op.cit.*, s. 205; por. M. Płachta, *Kodeks...*, *op.cit.*, s.88.

²⁶ Por. P. Chojnacka, *Postępowanie przed Izbą Orzekającą Międzynarodowego Trybunału Karnego – etapy i organizacja postępowania* [w:] *Prace z nauk penalnych oraz prawa międzynarodowego i Europejskiego*, M. Sadowski, P. Szymiec (red.), Wrocław 1999.

²⁷ Art. 1 pkt 3 ustawy z dnia 8 października 2004 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz ustawy – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. 2004 nr 240, poz. 2405).

²⁸ T. Grzegorzcyk, *Współpraca Polski z Międzynarodowym Trybunałem Karnym*, Prok.iPr. 2005, nr 3, s. 13.

²⁹ H. Kuczyńska, *op.cit.*, s. 61.

dziowskich (art. 36 ust. 3(a)). Wymaga się także, aby sędzia posiadał uznane kompetencje w dziedzinie prawa karnego i procedury karnej, a także odpowiednie doświadczenie nabyte w wyniku pełnienia funkcji sędziowskiej, prokuratorskiej, adwokackiej lub innej w postępowaniu karnym albo uznane kompetencje w określonych dziedzinach prawa międzynarodowego (art. 36 ust. 3(b)). Dodatkowo wymagana jest doskonała znajomość i umiejętność posługiwania się przynajmniej jednym językiem roboczym Trybunału (art. 36 ust. 3(c)). Statut zapewnia także niezawisłość sędziowską poprzez zakazanie sędziemu sprawowania jakiegokolwiek innej funkcji zawodowej (art. 40).

Prezydium Trybunału składa się z Prezesa oraz z I i II Wiceprezesa, którzy są wybierani na trzy lata (z możliwością reelekcji) bezwzględną większością głosów (art. 38 ust. 1). Zadaniem Prezydium jest prawidłowe administrowanie Trybunałem oraz wykonywanie innych zadań nałożonych przez Statut (art. 38 ust. 1), jak chociażby zmiana wymiaru czasu pracy sędziów (art. 35 ust. 3), inicjatywa w sprawie zwiększenie liczby sędziów (art. 36 ust. 2 (a)), powoływanie Izby Orzekającej (art. 61 ust. 11) czy wyznaczenie dodatkowego sędziego do orzekania (art. 74 ust. 1)).

Jak stanowi art. 39 Statutu MTK, w ramach Trybunału funkcjonują: Wydział Przygotowawczy (minimum 6 sędziów), Wydział Orzekający (minimum 6 sędziów), oraz Wydział Odwoławczy (Przewodniczący oraz 4 innych sędziów). Wymagane jest, aby skład sędziowski poszczególnych Wydziałów zapewniał odpowiedni poziom merytoryczny w zakresie prawa karnego materialnego i procesowego, a także prawa międzynarodowego (art. 39 ust. 1). Poszczególni sędziowie sprawują swe funkcje w ramach Wydziału przez 3 lata (art. 39 ust. 3). Funkcję orzeczniczą w ramach poszczególnych Wydziałów sprawują Izby (art. 39 ust. 2 (a)). Wyróżnia się: Izbę Przygotowawczą (trzech sędziów lub jednoosobowo), Izbę Orzekającą (trzech sędziów) oraz Izbę Odwoławczą (cały skład Wydziału Odwoławczego). Ponadto możliwe jest tworzenie więcej niż jednej Izby w ramach Wydziałów Przygotowawczego i Orzekającego (art. 39 ust. 2(c)).

Osobliwością tego Trybunału³⁰, wyróżniającą go na tle innych tego typu organów sądowych, jest usytuowanie Urzędu Prokuratora w strukturze Trybunału. Jest to niezależny, odrębny organ Trybunału, który przyjmuje zawiadomienia i inne informacje o zbrodniach, bada je i prowadzi w tym zakresie postępowanie przygotowawcze (art. 42 ust. 1). Prokurator kieruje Pracami Urzędu, mając pełną władzę w sferach zarządzania i czynności administracyjnych (art. 42 ust. 2). Prokurator jest wybierany w głosowaniu tajnym bezwzględną większością głosów Zgromadzenia Państw-Stron na dziewięcioletnią kadencję bez możliwości reelekcji (art. 42 ust. 4). Do pomocy prokuratora przydany jest jeden lub

³⁰ S. Waltoś, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2009, s. 617.

kilku wiceprokuratorów, którzy są uprawnieni do wykonywania wszelkich zadań, jakie może wykonywać w ramach Statutu sam Prokurator (art. 42 ust. 2).

Ostatnim organem MTK wymienianym przez Statut jest Sekretariat. Jest to organ odpowiedzialny za pozaorzeczniczą działalność Trybunału i administrację (art. 43 ust. 1). Kierownikiem Sekretariatu jest Sekretarz wybierany bezwzględną większością głosów sędziów Trybunału (art. 43 ust. 4) na pięcioletnią kadencję z możliwością reelekcji (art. 43 ust. 5). W ramach Sekretariatu funkcjonuje Biuro do spraw Pokrzywdzonych i Świadków, które zajmuje się udzielaniem ochrony, doradztwa i świadczeniem innej pomocy świadkom i pokrzywdzonym występującym przed Trybunałem (art. 43 ust. 6).

Język angielski i francuski są językami roboczymi Trybunału (art. 50 ust. 2), a językami urzędowymi (oprócz tych dwóch) są: arabski, chiński, rosyjski oraz hiszpański (art. 50 ust. 1).

Najbardziej interesującym zagadnieniem w odniesieniu do MTK jest jego zakres jurysdykcji. Zakres podmiotowy kognicji Trybunału (*ratione personae*) obejmuje osoby fizyczne (art. 25 ust. 1), które ukończyły 18 lat (art. 26). Odpowiedzialność może ponieść nie tylko osoba wykonująca polecenia swego zwierzchnika (art. 33 ust. 1), lecz także zwierzchnik, dowódca wojskowy – za czyny popełnione przez jego podwładnych, także w zakresie zaniechań w nadzorze (art. 28). W Statucie została także wyrażona *expressis verbis* zasada irrelewantności funkcji publicznej w odniesieniu do odpowiedzialności karnej (art. 27). Z punktu widzenia zakresu terytorialnego MTK jest właściwy w sprawach obywateli Państw-Stron Traktatu, osób popełniających zbrodnie na terytorium Państwa-Strony (art. 12 ust. 2), a także w sprawie innych osób, gdy o wszczęcie dochodzenia zwróci się Rada Bezpieczeństwa ONZ (art. 13 (b)). Zakres ten ogranicza wyżej wspomniana zasada komplementarności i zakres temporalny (*ratione temporis*), który zgodnie z art. 11 Statutu MTK obejmuje zbrodnie popełnione począwszy od dnia wejścia w życie Statutu (1.07.2002) lub od momentu przyjęcia Statutu przez dane państwo. Zakres rzeczowy (*ratione materiae*), zgodnie z art. 5 ust. 1 Statutu MTK, obejmuje: zbrodnie ludobójstwa (na podstawie Konwencji w sprawie zapobiegania zbrodni ludobójstwa z 1948 roku), zbrodnie przeciwko ludzkości, zbrodnie wojenne (na podstawie Konwencji Genewskich o ochronie ofiar wojny (1949) i jej protokołów dodatkowych (1977), deklaracji Haskich o zakazie używania pocisków z gazami oraz rozszerzających lub splaszczających w ciele ludzkim (1899), IV konwencji haskiej o zasadach wojny lądowej (1907), protokołu o zakazie używania broni chemicznej i gazowej (1925)) oraz zbrodnie agresji. Co do zbrodni agresji, pomimo zdefiniowania jej na Międzynarodowej Konferencji w Kappali (Uganda) odbywającej się w dniach od 31 maja do 11 czerwca 2010 roku i dodania do Statutu Rzymskiego art. 8 bis (definicja), art. 15 bis i art. 15 ter (wykonywanie jurysdykcji wobec przestępstwa agresji), Trybunał nadal nie ma możliwości sądzenia tej zbrodni, a decyzja w tej sprawie zostanie podjęta dopiero po 1 stycznia 2017 roku (art. 15 bis ust. 3). Jak

wielki jest to problem, można sobie uzmysłowić chociażby w świetle ostatnich wydarzeń na arenie międzynarodowej – aneksji Krymu przez Federację Rosyjską. Gdyby istniała odpowiednia definicja agresji, to byłyby podstawy do pociągnięcia Rosji, a być może także jej przywódców, do odpowiedzialności karnej oraz można byłoby ująć ten akt w jakiegokolwiek ramy prawne.

Najsurowszą karą możliwą do nałożenia przez Trybunał jest więzienie. Najwyższym wymiarem tej kary jest dożywotnie pozbawienie wolności. Możliwe jest także orzeczenie oznaczonej kary do 30 lat pozbawienia wolności (art. 77 ust. 1). Obok tych kar Trybunał może orzec grzywnę lub przepadek mienia, korzyści i aktywów (art. 77 ust. 2). Tak jak w zakresie doprowadzania oskarżonych przed oblicze Trybunału, tak i w zakresie wykonywania wyroków MTK nie posiada żadnych własnych organów policyjnych, wojskowych ani sądowych, a więc jest uzależniony od wywiązywania się przez rządy Państw-Stron ze swych zobowiązań międzynarodowych wynikających ze Statutu. W zakresie wykonywania orzeczeń Trybunał współpracuje z państwami przy pomocy wniosków o współpracę (art. 87). W Polsce wnioski o współpracę, w zależności od stadium postępowania, wykonuje właściwy sąd lub prokurator za pośrednictwem Ministra Sprawiedliwości (art. 611g k.p.k.).

Trybunał finansowany jest ze składek Państw-Stron, funduszy przydzielonych przez ONZ (art. 115), a także z dobrowolnych dotacji Rządów, organizacji międzynarodowych, osób indywidualnych, przedsiębiorstw oraz innych podmiotów (art. 116).

Nawet ten pobieżny i momentami skrótowy opis funkcjonowania MTK skłania do wniosku, że procedowanie Trybunału opisane w Statucie jest nad wyraz kazuistyczne i szczegółowe, co prowadzi do wysokiego stopnia formalizmu. Wiadomym jest, że opracowaniu takiego aktu prawnego, o tak wielkiej doniosłości prawnej i społecznej przyświecało przede wszystkim poszanowanie praw i godności osoby potencjalnie oskarżonej. Istotą tego procesu, jak zresztą każdego innego, w którym ścierają się strony o spornych interesach, jest ważenie pewnych dóbr. W tym wypadku na jednej szali były prawa oskarżonego i zgodność wyroków z faktycznym stanem rzeczy, a szybkość procedowania – na drugiej. Przeważała ta pierwsza opcja. Czy jednak nie dołożono zbyt wielu wysiłków i czy nie „położono zbyt wielkich ciężarów”, aby tak się stało? Odpowiedź powinna być twierdząca, a kwestia odformalizowania i uproszczenia postępowania wydaje się być jedną z pierwszych wartych poruszenia przy rewizji Statutu Rzymskiego.

VII. Wybrane aspekty polskiej regulacji prawnej

Rzeczpospolita Polska od początku odzyskania pełnej suwerenności po 1989 roku jest w czołówce państw dążących do unowocześnienia i usprawnienia systemu międzynaro-

dowego sądownictwa karnego. Przejawem tego był aktywny udział naszego kraju w Konferencji Dyplomatycznej Przedstawicieli Państw-Stron ONZ w Rzymie w 1998 roku, gdzie opracowano Statut Rzymski. Polska była też jednym z pierwszych państw, które ratyfikowały Statut, stając się w ten sposób jednym z państw-założycieli tej instytucji.

Wielkie znaczenie zasad międzynarodowego prawa karnego dla naszego ustrojodawcy spowodowało podniesienie zasady nieprzedawnialności zbrodni wojennych i zbrodni przeciwko ludzkości do rangi zasady konstytucyjnej, co znalazło wyraz w Konstytucji RP z 4 kwietnia 1997 roku (art. 43). Uszczegółowienie respektowania przez Polskę międzynarodowego prawa karnego i prawa międzynarodowego, a także odpowiedzialność za przestępstwa popełnione za granicą oraz wiele elementów konfliktu jurysdykcji czy dyrektyw wymiaru kary znalazło swe miejsce w rozdziale XIII k.k. (art. 109–114a). Współpraca międzynarodowa w sprawach karnych odbywa się zgodnie z przepisami rozdziału XIII k.p.k. (Postępowanie w sprawach karnych ze stosunków międzynarodowych), o ile wiążąca Polskę umowa międzynarodowa nie stanowi inaczej (art. 615 § 2 k.p.k.). Współpracę z MTK na zasadzie zupełności reguluje k.p.k. (obecny rozdział 66e), co stanowi spełnienie zobowiązania nałożonego na państwa w art. 88 Statutu Rzymskiego, który obliguje państwa do zapewnienia istnienia w swym porządku prawnym instytucji procesowych umożliwiających realizację postanowień Statutu.

Większość przepisów Statutu może być bezpośrednio stosowana w stosunku do obywateli naszego kraju ze względu na ich samowykonalność. Współpraca Polski z MTK, tak jak w przypadku innych Państw-Stron Statutu, realizowana jest w głównej mierze za pomocą tzw. wniosków o współpracę. Organami, przy pomocy których ta współpraca się odbywa, są: prokurator, sąd okręgowy oraz Minister Sprawiedliwości. Zgodnie więc z art. 611g § 1 k.p.k. wniosek o współpracę, w zależności od stadium postępowania, wykonuje właściwy sąd lub prokurator za pośrednictwem Ministra Sprawiedliwości. Pośrednictwo Ministra Sprawiedliwości w przypadku zarówno wykonywania wniosków o pomoc prawną, jak i kierowania takich wniosków (art. 611g k.p.k.) stanowi o odrębności tej procedury w stosunku do wykonywania europejskiego nakazu aresztowania (Rozdziały 66a i 66b k.p.k.). Procedura postępowania w sprawie wniosku o współpracę obwarowana jest szeregiem gwarancji procesowych dla podejrzanego. Jedną z nich, w zakresie omawianej procedury, jest zasada specjalności, zgodnie z którą nie można ścigać ani karać za inne czyny niż będące podstawą wniosku o przekazanie osoby, bez zgody państwa wydającego (por. art. 611k k.p.k. i art. 101 ust. 1 i 2 Statutu).

Analizując zakres problematyki wynikającej z treści rozdziału 66e k.p.k. oraz prokuratorских i sądowych regulaminów wewnętrznego urzędowania w zakresie współpracy międzynarodowej w odniesieniu do zasad współpracy polskich organów z MTK, rzuca się w oczy powielanie problemów funkcjonowania międzynarodowego sądownictwa karnego, czyli: daleko posunięta kazuistyka przepisów, mnogość organów zaangażowanych

w całą procedurę (a co za tym idzie przewlekłość postępowania) i odrębność tych procedur w stosunku do innych form współpracy międzynarodowej w sprawach karnych.

VIII. Wnioski

Międzynarodowe sądownictwo karne przeszło długą i trudną drogę w historii wymiaru sprawiedliwości. Mimo że pierwsze sądy powoływane były w trybie przyspieszonym ze względu na okoliczności powojenne i sytuację polityczną, to miały one swój wkład i położyły podwaliny pod współcześnie istniejący system. Sądy regionalne pomimo ograniczonego zakresu przedmiotowego i terytorialnego również miały duży wkład we wprowadzaniu idei trafnej reakcji karnej oraz sprawiedliwości społecznej dla właściwych sobie terenów. Punktem zwrotnym był Statut Rzymski, który doprowadził do ujednoczenia wszystkich dotychczasowych zasad i podsumował postulaty wysuwane przez doktrynę i polityków w zakresie odpowiedzialności jednostki za naruszenie prawa międzynarodowego. Nie można jednak z pełnym przekonaniem stwierdzić, że proces budowy globalnego międzynarodowego sądownictwa jest już pod tym względem ukończony – wciąż brakuje dwóch fundamentalnych elementów do osiągnięcia postawionego sobie celu.

Pierwszym z nich, który prawdopodobnie jeszcze długo będzie pozostawał w sferze dezyderatów, jest upowszechnienie jurysdykcji MTK wśród narodów świata. Mimo ogromnego postępu, jaki dokonał się od czasów legitymacji MTWN na arenie międzynarodowej (był on powołany na mocy porozumień zwycięskiej koalicji USA, Francji, Wielkiej Brytanii i ZSRR), wciąż 31 państw nie ratyfikowało Statutu Rzymskiego, pomimo jego podpisania³¹. Oznacza to w świetle art. 18 § 1 cz. II Konwencji Wiedeńskiej o prawie traktatów z 1969 roku³², że państwa te nie są związane postanowieniami tego Statutu, aczkolwiek są zobowiązane nie podejmować czynności, które miałyby na celu obalenie przedmiotu lub celu traktatu (tu: Statutu MTK). Zakaz działania na szkodę Traktatu nie obejmuje jednak państw, które poczynią stosowną notyfikację o tym, że nie zamierzają być stroną Traktatu. Na chwilę obecną (sierpień 2014) Izrael, Sudan i USA wystosowały taką notę, co oznacza, że Statut nie ma zastosowania do jednego z głównych supermocarstw na świecie (USA) oraz państw niejednokrotnie oskarżanych o łamanie praw człowieka (Izrael, Sudan). Co więcej, do państw, które mimo podpisania statutu nadal go nie ratyfikowały, należą Rosja

³¹ Zbiory Traktatów ONZ, Sygnatariusze Statutu Rzymskiego, http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XVIII-10&chapter=18&lang=en, 29.08.2014, tłumaczenie własne.

³² Dz.U. 1990 nr 74, poz. 439.

czy Chiny, czyli kolejni członkowie Rady Bezpieczeństwa ONZ, zaliczani ponadto do światowych potęg politycznych czy gospodarczych. Fakt ten znacznie osłabia legitymację Statutu MTK i jego zastosowanie we współczesnym świecie. Należy więc żywić obawę co do skuteczności funkcjonowania instytucji o tak fundamentalnym znaczeniu bez poparcia największych politycznych i ekonomicznych mocarstw świata³³. W tym kontekście jawi się także m.in. problem amerykańskiego więzienia Guantanamo na Kubie, któremu zarzuca się³⁴ regularne łamanie praw człowieka i torturowanie więźniów, czyli czyny, które na podstawie Statutu byłyby penalizowane. Rozwiązaniem tego problemu mogłoby być upowszechnienie Statutu wśród jak największej liczby państw członkowskich ONZ lub rozszerzenie możliwości pociągania do odpowiedzialności obywateli krajów niebędących Państwem-Stroną Statutu Rzymskiego.

Drugim problemem, którego nie udało się jeszcze rozwiązać Państwom-Stronom Statutu Rzymskiego i społeczności międzynarodowej, jest objęcie przez jurysdykcję MTK zbrodni agresji. Mimo ogromnego sukcesu, jakim było zdefiniowanie tej zbrodni na konferencji w Kappali (uwagi powyżej), państwa i ich przywódcy wciąż mogą *lege artis* dopuścić się tego największego z przestępstw prawa międzynarodowego, nie będąc w jego świetle bezpośrednio za to pociągniętymi do odpowiedzialności karnej. Taka sytuacja wynika z braku woli politycznej społeczności międzynarodowej do wyrzeczenia się wojny jako narzędzia rozwiązywania swoich problemów.

Godna podziwu jest natomiast ewolucja międzynarodowego sądownictwa karnego, która dokonała się w trakcie tworzenia kolejnych Trybunałów. Jest ona widoczna w poszczególnych regulacjach i przejawia się na wielu płaszczyznach, najdobitniej – w regulacji szczegółów instytucjonalnych. Coraz większa ilość szczegółów instytucjonalnych pozwala jednak zaobserwować sytuację podobną do tej, z którą zmagają się państwa prawa stanowionego – nadregulację normatywną (w tym wypadku występującą ze szczególnym nasileniem nadregulację proceduralną), co przeczy fundamentalnemu wymogowi elastyczności³⁵. Z jednej strony zjawisko to gwarantuje (a przynajmniej zwiększa prawdopodobieństwo) przestrzegania swobód i gwarancji, ale z drugiej – ogranicza sprawność organu (systemu), generując przewlekłość. Podobną tendencję można zauważyć w przypadku polskiego systemu prawnego.

Swoisty rozwój przeszło także prawo do obrony realizowane przed MTWN, MTWJ, MTKJ oraz MTKR w odróżnieniu do stosowania tego prawa w postępowaniu przed

³³ Por. M. Rogacka-Rzewnicka, *op.cit.*, s. 225.

³⁴ M.in. raporty Amnesty International, <http://www.amnesty.org/en/library/info/AMR51/003/2013/en>, dostęp: 29.08.2014.

³⁵ M. Płachta, *Kodeks...*, s. 88.

Międzynarodowym Trybunałem Karnym³⁶. Nie chodzi tutaj tylko o możliwość wyobrońcy (MTWN i MTWJ), lecz także o możliwość skorzystania z obrońcy z urzędu (MTKJ, MTKR). W odniesieniu do MTK nadal zauważa się stały dysonans między uprawnieniami prokuratora z jednej, a obrońcy z drugiej strony, chociażby w kwestii finansowania. Dlatego też na tym obszarze konieczne są zmiany w celu pełniejszej realizacji prawa do obrony gwarantowanego w art. 14 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych i art. 6 ust. 3 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i Podstawowych Wolności.

Warto także zwrócić uwagę na ewolucję podstaw orzekania Trybunałów. Początkowo ich zadaniem była wykładnia prawa humanitarne, lecz w praktyce podyktowanej chęcią utworzenia właściwych norm proceduralnych zaczęto kierować się także prawami człowieka (m.in. MPPOiP) nie tylko w zakresie ochrony proceduralnej, lecz także w celu „określenia, opracowania i interpretacji konkretnych norm prawa humanitarne”³⁷. W ten sposób zostało zinterpretowane m.in. prawo do zatrzymania zgodnego z prawem, prawo do samodzielnej obrony (w czasie procesu i w czasie apelacji)³⁸. Natomiast w aspekcie norm prawa materialnego zdefiniowano w ten sposób m.in.: tortury, gwałt i zbrodnie przeciwko ludzkości, takie jak zniewolenie, prześladowanie i inne nieludzkie czyny oraz określono ich zgodność z prawem³⁹. Dzięki temu, prawa człowieka stały się prawem egzekwowalnym przed międzynarodowymi trybunałami – należy to zaliczyć do niewątpliwych osiągnięć międzynarodowych trybunałów karnych.

Ważny postęp można również zauważyć w zakresie jurysdykcji. Teraz ma ona charakter powszechny, podczas gdy w okresie powojennym była to raczej sprawiedliwość partykularna określana jako sprawiedliwość zwycięzców nad zwyciężonymi⁴⁰. Z zagadnieniem tym związana jest kolejna z płaszczyzn, na których można byłoby usprawnić działanie międzynarodowego sądownictwa karnego – kwestia dopuszczalności wykonywania jurysdykcji przez MTK i inne sądy międzynarodowe. W literaturze przedmiotu wskazuje się bowiem na przesadne ograniczenia jurysdykcji MTK, które są wynikiem zbyt dużego akcentowania zasady komplementarności i zbyt dużej ilości klauzul general-

³⁶ M. Płachta, *Prawo do obrony przed Międzynarodowym Trybunałem Karnym*, Palestra 2002, nr 9–10, <http://www.palestra.pl/index.php?go=artykul&id=731>, dostęp: 29.08.2014.

³⁷ T. Meron, *Prawo humanitarne a prawa człowieka*, J. Kondratiewa-Bryzik (tłum.), PIP 2009, nr 4, s. 32–33.

³⁸ *Ibidem*, s. 34–38.

³⁹ *Ibidem*, s. 38–44.

⁴⁰ M. Rogacka-Rzewnicka, *op.cit.*, s. 224. Autorka powołuje się na poglądy zawarte w pracy: J. Robert, *La Cour pénale internationale. Rapport général*, raport został przygotowany na Międzynarodowy Kongres Prawa Porównawczego, który odbył się w dniach 14–20 lipca 2002 roku w Brisbane (Australia) i wydany na płycie CD, s. 3.

nych w przepisach Statutu Rzymskiego pozwalających na nadużycia ze strony państw o wysokiej pozycji we współczesnym świecie⁴¹.

Nie bez znaczenia dla światowego pokoju i rozwoju międzynarodowego prawodawstwa była ewolucja definicji zbrodni międzynarodowej. Jeszcze w Konwencji haskiej z 1907 roku i przepisach Traktatu Wersalskiego za zbrodnie uważano czyny naruszające prawa lub zwyczaje wojenne, jednak już w latach trzydziestych XX wieku dochodziły do tego postulaty objęcia pojęciem zbrodni również terroryzmu międzynarodowego⁴². Obecnie do kategorii zbrodni międzynarodowej zalicza się: zbrodnie wojenne, zbrodnie przeciwko ludzkości, zbrodnie przeciwko pokojowi oraz zbrodnie ludobójstwa⁴³, co dobitnie pokazuje, jak wielki postęp dokonał się na tej płaszczyźnie definicyjnej udziałem międzynarodowego prawodawstwa.

W ciągu pierwszych dziesięciu lat swojego funkcjonowania (2002–2012) MTK okazał się raczej sprawną i funkcjonalną instytucją. Z 16 spraw, które zostały wniesione do Trybunału, 6 doszło do fazy sądowej. Sędziowie MTK wydali 22 nakazy aresztowania i zostało dokonanych 6 aresztowań. Trybunał wydał 9 wezwań do stawienia się, z których wszystkie zostały uhonorowane. 14 marca 2012 roku MTK wydał swój pierwszy wyrok: w sprawie *Prokurator v. Thomas Lubanga Dyilo* oskarżony został uznany za winnego zbrodni wojennych, werbowania i wcielania dzieci poniżej 15 roku życia do sił zbrojnych i używania ich do aktywnego udziału w działaniach wojennych⁴⁴.

Ciekawe jest także szerokie zaangażowanie ofiar zbrodni w postępowanie przed Trybunałem. W latach 2005–2009 w zaledwie 6 sprawach (sprawy: *Lubanga*, *Katanga/Ngudjolo*, *Kony et al.*, *Abu Garda*, *al-Bashir*, *Demba*) do uczestniczenia w procesie zostało dopuszczonych 760 pokrzywdzonych (na 2035 wniosków)⁴⁵. Warty uwagi jest także stały i systematyczny wzrost budżetu MTK na przestrzeni lat: z 66.9 mln euro w 2005 roku do 103.6 mln euro w 2010 roku⁴⁶. Niewątpliwie świadczy to o stabilności finansowej, niezależności, rozwoju i wzroście znaczenia tej instytucji.

Dotychczas przed Trybunałem przedstawiono 21 spraw przeciwko poszczególnym osobom dotyczących 8 różnych sytuacji, konfliktów⁴⁷. Wydano 3 wyroki w I instancji,

⁴¹ M. Rams, *op.cit.*

⁴² M. Rogacka-Rzewnicka, *op.cit.*, s. 221.

⁴³ *Ibidem*, s. 221.

⁴⁴ Strona obchodów dziesięciolecia Międzynarodowego Trybunału Karnego (10 Years Fighting Impunity) <http://www.10a.icc-cpi.info/index.php/en/about>, dostęp: 29.08.2014.

⁴⁵ International Criminal Court, *Behind the Scenes. The Registry of the International Criminal Court*, Entschede 2010, s. 16.

⁴⁶ *Ibidem*, s. 57.

⁴⁷ Strona MTK, http://www.icc-cpi.int/en_menus/icc/situations%20and%20cases/Pages/situations%20and%20cases.aspx, 29.08.2014.

natomiast nie został wydany żaden wyrok w II instancji. Można byłoby zatem powiedzieć, że organ ten mimo olbrzymich nakładów finansowych nie funkcjonuje należycie. Należy jednak wziąć pod uwagę fakt, że dopóki wszystkie (albo chociaż prawie wszystkie) państwa świata nie ratyfikują Statutu Rzymskiego, dopóty Trybunał, nawet przy optymalnych założeniach samego procedowania, nie będzie w pełni skuteczny. Tak więc kwestia ogólnej oceny funkcjonowania MTK musi uwzględniać uwarunkowania polityczne, które w tym wypadku obniżają skuteczność MTK. Choć zabrzmi to może trywialnie, trzeba jednak jasno powiedzieć: nawet najlepsze od strony merytorycznej prawo nie będzie dobre dla społeczeństwa, jeśli nie będzie egzekwowane.

W związku z powyższymi ustaleniami należy zauważyć, że wprawdzie międzynarodowe Trybunały funkcjonują coraz lepiej, lecz ich postępowanie jest wysoce sformalizowane, kazuistyczne i długotrwałe (*vide* MTK). Niezwykle rzadko podkreśla się, że model postępowania oraz sposób organizacji MTK jest efektem negatywnych doświadczeń w funkcjonowaniu poprzednich organów orzekających w podobnych sprawach (trybunały *ad hoc*), a także stanowi próbę pogodzenia różnych porządków prawnych państw, które miały decydujący wpływ na ukształtowanie się statusu MTK. Warto postawić zatem pytanie: czy organ ten jest zdolny do spełniania swoich funkcji pomimo niezwykle skomplikowanych procedur, oportunistycznego doboru spraw i wpływu czynników politycznych na faktyczny zakres jego jurysdykcji, a nawet na sam wybór sędziów Trybunału? Z perspektywy ponadstuletniej ewolucji międzynarodowego sądownictwa karnego, w kontekście doświadczeń związanych ze stosunkowo częstą zmianą statusu tego organu wydaje się, że ewolucja zmierza w dobrym kierunku. Jediną wątpliwość budzi to, czy owa ewolucja nie jest zbyt wolna w stosunku do rozwoju spraw na arenie międzynarodowej.

Mając na uwadze powyższe problemy oraz chcąc sformułować kategorię i jednoznaczną odpowiedź, należałoby stwierdzić, że MTK jest potencjalnie zdolny do spełniania swych funkcji, lecz wiele zależy od balansowania systemami prawa stanowionego i anglosaskiego prawa precedensu oraz ostatecznej relacji pomiędzy *law in books* i *law in action*. Świadomość tego, jak długą drogę społeczność międzynarodowa przeszła od okresu I Wojny Światowej do czasów obecnych, pozwala żywić nadzieję, że państwa odejdą od swych partykularnych interesów i dojdą do porozumienia w najważniejszych dla międzynarodowego prawa karnego kwestiach – wraz ze wzrostem zagrożenia terrorystycznego uwidacznia się bowiem potrzeba istnienia ponadnarodowego systemu ścigania i sądownictwa karnego. Trzeba pamiętać, że utworzenie MTK nie jest osiągnięciem ostatecznego celu, lecz tylko ważnym etapem w rozwoju współczesnego międzynarodowego sądownictwa, i tak jak szybko zmienia się świat, tak powszechny wymiar sprawiedliwości na arenie międzynarodowej powinien nad tymi zmianami nadążać.